

Історія

ПРО КОСТЮШКА
МЛИНІВ ПАМ'ЯТАЄ

У чотирьох попередніх номерах часопису друкувалися матеріали про історичне минуле млинівського палацу графа Ходкевича, а також про сучасний стан окремих його будівель. Планувалося завершити цю розповідь, як раптом один із читачів "Гомону" зателефонував у редакцію і дорікнув, чому так мало уваги у публікаціях приділено Тадеушу Костюшку (Косцюшко), який певний час перебував у Млинові.

Більш детально про відомого національного героя є можливість розповісти у цьому номері часопису.

Ім'я Тадеуша Костюшка, справді, відоме млинівцям. На честь його перебування у селищі було насипано курган, встановлено пам'ятник над Іквою. З часом високий берег підмила вода і монумент упав у річку. Тепер від нього й сліду немає. Однак пам'ять про легендарну людину живе у серцях.

Ще у XVIII ст. наші землі на українському терені Речі Посполитої, що майже весь офіційно вважався часткою Малої Польщі (як суміжний під царатом — Малоросією), мали нагоду пізнати постать епохального виміру, високих талантів і духовності, також полководця — носія загальнолюдських ідеалів вільності, демократії, рівноправності Тадея (Андрія Тадея Бонавентура) Косцюшка. Його недоукомплектований армійський загін, відступаючи 1792 р. з Київщини, Поділля, Волині під тиском могутньої російської навали та санкціонованої Катериною II магнатської Торговоцької конференції, вперто, з гідністю бився за державну цілісність і Конституцію 3 травня 1791 р., схвалену Великим сеймом з кородем Станіславом Августом. Показово, що до складу Косцюшкового з'єднання входили два козацьких полки з місцевих українців. У монографії «Останні роки Речі Посполитої» Микола Костомаров змалював яскраві подробиці: «Це було красиве військо, вбране у кармазинові жупани, у чорні шаровари та в чорні кунтуші, всі вирізнялися природною вродою, статурністю та надзвичайною меткою тямучістю».

Обладнати Річ Посполиту на законних засадах не вдалося. Станіслав Август зрікся конституційного кодексу, передавши «торгозичанам» і царській Росії, яка розквартирувала наглядські гарнізони у Варшаві, Кракові, Вільні, Городні. На це генерал-лейтенант Т. Косцюшко, один з перших кавалерів королівської відзнаки за ратні подвиги — ордена "Virtuti Militari", демонстративно відповівши відставкою, вирушив за кордон. Спочатку — до Га-

личини, за двадцятиліття до того підпалої під Габсбурзьку монархію. Гостинно прийнятий у Львові, він, однак, швидко залишив Австрійську імперію, відмовившись від заманливих пропозицій вступити до неї на службу, й через Краків, Вроцлав та Лейпціг прибув до Франції, де, як і Вашингтон, 1792 р. удостоївся гонорового громадянства.

Безліч старожитніх українців і білорусів виказували себе поляками, а всевітньовідомий поляк Косцюшко вважався «литвином» — за корінням з Берестейсько-Литовського воеводства, що обіймало помежжя Білорусі та України («русько-литовська», тобто українсько-білоруська субстанція чітко відбита у прізвищі, похідному від імені основоположника роду, православного предка Костя Федоровича, чийми синами були Іван та Федір — пращур Тадея). З 9 років навчався у Любешівському монастирському колеґіумі. По батьковій смерті 1758 р. настало напівсирітське отроцтво, 19-літнім зарахований до лицарського кадетського корпусу, за рік отримав офіцерський патент. У скрутний для армії Вашингтона період як артилерист і сапер за фахом та революційний демократ і республіканець за політичними поглядами він добровільно перетнув океан для допомоги північно-американським колоніям у боротьбі за свободу — з відокремленням від британської сторони.

Тривалий час Тадей Косцюшко споруджував укріплення Вест Поінта. З 1780-го він — головний інженер південної республіканської армії. По війні демобілізувався бригадним

генералом, на увінчання «сталих і особливо цінних заслуг» діставши орден Цинцинната, а також пенсію та землеволодіння, причому всі свої нагородні статки передав близькому другові, творцеві «Декларатії незалежності» Томасу Джефферсону на викупівлю з рабства невільників-негрів і витрати, необхідні для їхньої освіти. На батьківщині вчинив схоже: заповів знищити кріпацтво в устаткованому маєтку Сехновичі з оберненням хліборобів не просто на вільних людей, а господарів ґрунтів, одночасно попросивши, щоб вони дбали про школу. «Завжди треба пам'ятати, — зауважив однієї із рідних сестер, — що від пригоди всі ми рівні, що відрізняємося лише особистими рисами, багатством та опанованою наукою, що повинні мати співчуття до вбогих і просвіщати необізнаних, прищеплюючи добрі звичаї».

1793 р. знесилена Річ Посполита поступилася прусському королю Фрідріхові Вільгельму II значними етнічними польськими регіонами, спритно окупованими його військами, а російській імператриці — центральній Білорусії та Правобережню Україною. Противенство катастрофі своєї держави очолив Тадей Косцюшко, з яким в історію ввійшло повстання 1794 р. замислене як національно-визвольне. До нього торували стежку військові та міщани, нескорена загарбниками шляхта і мужики, озброєні сокирами, з імпровізованими списами або косами.

Відлуння розгорнутої боротьби докотилося до України, та повстання тут не здійснилося: збурені місцеві підрозділи здебільшого перестріла каральна експедиція російської армії. Російські війська, ведені найдосвідченішими военачальниками Петром Румянцевим та Миколою Репніним, реалізували кількісну перевагу, надто відко-

кому напрямі взявся Олександр Суворов. Важкопораним потрапивши у полон 10 жовтня 1794 р., Т. Косцюшко через Україну та Білорусь (інкогніто, з незвичною осторогою) був доставлений до Петербурга. Там утримувався в безстроковому ув'язненні, поки на російському престолі покійну самодержицю не заступив Павло I та не пошанував бранця своїм визитом 26 листопада 1795р. і з протилежного боку (не дарма полонили неприємного, напівмертвого Косцюшка корнет Харківського легкокінного полку Лисенко та корнет Єлисаветградського кінно-єгерського полку Смародський з козаками) як не навести Шевченкові: «А чванитесь, що ми Польщу колись завалили!.. Правда ваша: Польща впала, та й вас роздавила!»

1794 рік не реставрував зникаючу державу і не заснував нову, але засіяв зерна прийдешніх змін. Урятувавши честь польського суспільства, надихнув на продовження революційних змагань. Власне, грандіозний зовнішній триумф бундючної та громіздкої російської централізації призвів до необоротної реакції внутрішнього її підточування нездоланим національним відродженням, опертим на соціальній рейки. Подальші політичні процеси у поляків супроводжували далеко не пересічні провідники, та не тьмяннів світлий образ Тадея Косцюшка, вкарбований у свідомості нащадків, увічнений вдячними спогадами, збереженими реліквіями, меморіальними назвами і заходами. Пам'ятники йому піднесли у Польщі, Швейцарії, США. (Один з перших височів в Україні в уманській "Софіївці", проте 1847 р. за наказом Миколи I різьбленого бунтівника демонтували). На століття ж його повстання у львівському Стрийському парку відкрілася монументальна експозиція «Рацлавицької пано-

рами» (нині — у Вроцлаві). Протягом другої світової війни його ім'я було джерелом як душевної наснаги, так і пропаганди, його, зокрема, носили різноманітні антифашистські партизанські боївки від України до Західної Європи (з найвідоміших — 315-й батальйон у французькому русі Опору та волинський загін Пінської бригади), авіадивізіон з польськими льотчиками у повітряній обороні Англії, піхотна дивізія сформованого біля Червоної Армії Війська Польського, в якому прапор із заповіддю «За нашу та вашу свободу» осявав і українських вихідців. 1943 р. частина американської польської діаспори зорганізувала Косцюніківську Лігу з програмою визволення своєї історичної батьківщини від гітлерівців та здійснення права західних українців і білорусів з'єднатися з відповідними радянськими республіками. В Америці є місто Косцюшко (у штаті Міссісіпі), графство Косцюшко (у штаті Індіана), тихоокеанський острів Косцюшко (у штаті Аляска). Косцюшко — найвища гора австралійського континенту.